

АБДУЛЛА БАДРИЙ

ЖУВОНМАРГ

*Туркистонликлар маишатидан олиниб
ёзилган турт пардалик фожиадур*

А Х Ш О С:

Т о ш ф у л о т — от жаллоб; узун буйлук, сарик соқоллик, жудо аччиғлик бир одамдур; ҳар вақт маст бўлуб юрар; Нодон ҳам таассубдур, 50 ёш.

Т у р с у н о й — Тошфулотнинг хотунидур; урта буйлук, очиг юзлик, маъюс дийдорлик, жудо собира бир хотун, 30 ёш.

Т у т и о й — Тошфулотнинг қизидур; урта буйлук, маъюс дийдорлик бир қиздур; хат-саводи чиққан, 16 ёш.

Ж у р а қ у л — урта буйлук бир йигитдур; Турсунонинг укаси, Тутитойга тоға тегушлик; русча ҳам мусулмонча таҳсили бордур; подшолик маҳкамаларнинг бирисиға мирзолик ҳам тилмочлик хизматини қиладур; соқол-муйлаблари йуқ; либослари русча бўлуб, устидан аъмома илан чопон кияр, 20 ёш.

Т ў х т а м у р о д — Тошфулотнинг журасидур; фосиқ ҳам ҳаромзода бир одамдур, 45 ёш.

Т у р д и б о й — Тошфулотнинг ҳамсоясидур, 35 ёш.

З а к у н ч и — кийимлари куҳнадур; кулида портфель бор; пиёнусканамо.

О в а н е с — пивохоначи армани, 40 ёш.

Ш а й т о н — узун буйлук ҳам орукдур; шайтонга ухшаган.

БИРИНЧИ ПАРДА

Пивахона манзарасидур. Турт-беш дона устал илан бир неча дона курсилар бор. Деворга икки-уч дона суратлар осилгон. Парда кутарилгон вақтда Тошфулот илан Тухтамурод пива ичиб ултурарлар. Устал устида бир неча нафар пива шишалари турар.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Тошфулот илан Тухтамурод.

Тошфулот (*истаканга солинган пивани ичиб тамомлаб*) — Ой, жура! Шул пивани ясаган одам қандини есунди-я! Бу пивадек шарбат жаннатга ҳам йуқдур, дейман.

Тухтамурод — Уҳ-ху!.. Сан нима дейсан ҳали?.. Бу пива саксон минг дарлга дармон. Бу пивани, жура, ичмаган одамнинг бу дунёга турмоғи ҳам, тирикчилиги ҳам беҳуда. Беш кунлик ганимат дунёга пива ичиб кайф-сафо қилиб қол, ой, жура!.. Улуб кеткандан кейин ул дунёга пива тополмассан. Суз, ичай-лук!.. (*Сузуб ичарлар.*)

Тошфулот — Жура! Бу нима деган гап?.. Пивани «ҳайт» деб ичиб етибман, ичиб етибман, шунча пивани ичиб, то ҳалигача бошим қизигани йуқ. Худо билсун, бу даюснинг пиваси сустроқми е!..

Тухтамурод — Пиваси-ку суз эмас, бизнинг ичишимиз сустроқдур. Бу ун шиша пиваминан чичқоннинг ҳам бошини қизита олмайсан, ака!.. Ман ёлғуз бир узум мунинг йигирма шишасини ичсам ҳам бошим қизимайдур. Биз-ку ҳали икки одам, икки одамга бу нима булсун, ҳеч нима эмас. Эй, Тошфулот!.. Сан ҳали мани билмайсан экан, жура!.. Ман илгарики ёш, буз бола замонимга ичкан пиваларни катта бир аждарҳо ҳам ичмагандур. Ул мани ичқан пиваларим эҳ-ҳа!.. Агар бир катта ҳовузга солиб келган булсам, ҳовузга сиғмай тулиб-тошар эди, ака. Эй, ман нима дейман ҳали! Бир ҳовуз, дебман, ҳа, ун ҳовуз десам ҳам ғалат булмас, жура!.. Ушал мани буз болалигимга қилган ишимни ҳозирги замонанинг ик-

ки юзта буз боласи ҳам қилолмайду. Ҳали, жура, соқолимнинг оқарганига қарама, илгарики йигитлигимни ҳозир ҳам қиламан, десам ҳам, қилавераман. Ҳеч биттасига парвойим келмас, жура!..

Т о ш ф у л о т — Ишонаман, жура, ишонаман. Ҳар нима десанг ҳам рост дейсан. Ушал вақт қилган йигитликларинг ҳозир ҳам эст-бестингдан курунуб тўхтабди...

Т у х т а м у р о д — Уҳ-ху!... Манга ухшаган йигитлар орадан жуда ҳам оз туғуладур, ака!.. Вақти замонасида маним турт-беш мамлакатларга овозим кеткан. Самарқанд, Тошканд, Хужанд, Андижон, Марғилон, Каттакўрғон, Кармана, Уратепа, Шаҳрисабз, Қарши, Чаҳоржуй, Бухоро. Бу шаҳарларга мани танимаган, мани билмаган одам ҳеч йўқ эди. Ман анча-мунча беҳуда одамларга писан ҳам қилмас эдим. Сан кимсан, ой?!.. Ман Тухтамурод, от жаллоб. Уҳ-ху-уу-уу!... Маним минан жура булуб юрган йигитларнинг ҳар бириси шер эди. Жураларнинг орасида пур-ақл ва олифталик қилган ман эдим. Тагимга ун-ун беш минг тангалик от-у, стмиш-саксон минг тангалик ускунага молик булган Ҳожи Тухтамурод бойбача деб овоза (булган) чиқарган ман эдим. Эй, жура! Хайф, ул замонлар утуб кетди!

Т о ш ф у л о т — Сан жура, манга қараганда, жуда ҳам тенг бахт экансан, эй! Сан умрингга шунча кайф-сафо қилиб, шунча роҳатларни ҳам курубсан. Санга қараганда ман бечора бахти сиёҳ, гариб бир дарвеш эканман. Ҳалигача маним умрим меҳнат ва гурбатминан утиб кетди. Энди ҳам роҳат кўролганим йўқ. Шу букунлар ҳам ҳеч роҳат, кайф-сафо кўролмайман. Худо билсунки, маним толеим йўқми ё!.. Мундан сунгра ҳам гурбатдан чиқолмай, ўлуб кетарманми?

Т у х т а м у р о д — Эй жура! Ҳеч парво қилма!.. Худо хоҳласа, санинг ҳам бахтинг очилар. Беҳуда нар-саларга ҳеч ҳафа булма. Худо тан сиҳатликни берсун, дегин. Мол, давлат, иззат, ҳурмат қочиб кетгани йўқ-дур. Ниятинг холис булса, топарсан. Умид қилган одам худодан ҳар нима умид қилса ҳам, қуруқ қолмас. Умид худодан, ноумид шайтондан, дебдурлар. Агар умид қилсанг иншообло (иншоолло) муродиנגга етарсан. Умид қилмоқ керак, жура, умид, умид...

Т о ш ф у л о т — Йўқ, жура, акун маним барчадан умидим узилган. Онадан туғилган кунимдан бош-

лаб, ҳозиргача умид боғлаб ётиб, ҳеч бир умидимга эришканим йўқ. Умид қилиб ётиб, қайта куротурганимни куролмай барчасидан куруқ қолдим.

Т у х т а м у р о д — Бехуда гапурасан, жура!.. Одам боласининг умидсиз булмоқи дуруст эмасдур. Умид худодан, ноумид шайтондан, дедим-ку! Сан одам боласи, умидсиз булмас худо дегин, жура, худо дегин... Сан ҳали узингни бахти сиёҳ дейсан, толесиз дейсан, фалон дейсан, тугун дейсан. Толесиз бўлуб ҳали санга нима булди? Сан бошқа бир хил одамларга қараб, бир шундай кузунгни солгин, қани, курарсанки, одамларнинг куброғи санга қараганда минг маротабадан зиёда толесиз ҳам бадбахтдурлар. Санга нима!.. Сан-ку, ҳали толесиз бўлуб нима, халта осиб кучага гадойликга чиқдингми? Худога шукр оёқ-қулинг соғ-саломат. Кур эмассан, чулоқ эмассан. Одамлар орасида обруйинг бор. Йигирма-утгуз минг тангалик ускунанг бор, хотунинг бор, қизинг бор. Ана шуни узи толе эмасми?.. Санга бо нима керак. Ношукурлигинг уткан эмас.

Т о ш ф у л о т — Ой, жура! Сан нима дейсан ҳали!.. Ҳар одамнинг узига уз дарди зур. Санга маним ускунам, хотунум ҳам қизим кузунгга курунар. Ман буларнинг барчасидан безорман. Сан ускуна дейсан. Ускунани ман нима қилай? Ман уни еёлмасам, сотолмасам. Манга бир пуллик фойдаси ҳам булмагандан сунгра ускунани бошимга урайми?.. Хотунум булса, хотинимнинг зарардан бошқа ҳеч бир фойдаси йўқ. Топган молни еб ётмоқдан бошқа ишка ярамайдур. Балки касофати куброқдур. Қизим булса, қизимнинг бир нав фойдаси булди-ку, лекин ундан келган фойда ҳам бебарака булди. Куёвдан олган пулларнинг ҳаммасини шамол сди.

Т у х т а м у р о д (*таажжуб қилиб*) — Куёвдан!.. Қандай куёвдан?..

Т о ш ф у л о т — Куёвдан-дия! Қандай куёвдан булсин экан. Қизимнинг эри буладурғон куёвдан-дия!..

Т у х т а м у р о д — Ол-ҳа! Сан ҳали қизингни эрга бердингми аллақачон?.. Маним бу ишдан ҳеч хабарим булмади-ку?.. Туйга бизни нимага чақирмадинг?..

Т о ш ф у л о т — Туйга энди чақираман. Хафа булма, Тухтамурод!.. Ман санга айтганим йўқ эди ҳали. Худо хоҳласа, эттага никоҳ туйи буладур. Эттага келасан-дия!..

Т у х т а м у р о д — Ол-ха!.. «Этгага никоҳ туйи буладур-у, этгага туйга келасан». Шул ҳам гап булди-ми?.. Сан маним бир яқин журам буллуб тухтаб, аввал манга хабар беришинг лозим эди. Хомонки, сан бу ишдан то ҳалигача огиз очиб бир сүз айтканинг йуқ. Эй, жура! Журалик шундай буладурму?.. Қизингни бирор вақтида мани хабардор қилиб мандан ҳам бир оз маслаҳат сұраш керак эди. Яқин ёру журанг булгандун сўнгра мандан ҳам маслаҳат сұрамай, шундай бир ишни қилиш яхши эмасдур. Воқсан, сан қизингни кимга бердинг?..

Т о ш ф у л о т — Акрам кантурға бердим, жура...

Т у х т а м у р о д — Акрам кантурға?.. Эй, ундай булса, тузук экан булмаса. Акрам кантурға берган булсанг, яхши қилибсан. Акрам кантур шаҳримизнинг яхши ҳам бообрўй одамидур. Яхши одам топибсан. Қанча пул олдинг? Бирон ун минг танга олдингми?..

Т о ш ф у л о т — Ун минг танга?.. Йуқ, ун минг танга қайси гурга!.. Ун минг танганинг ярми десанг дуруст.

Т у х т а м у р о д — Ун минг танганинг ярми, беш минг танга! Ул ҳам дуруст пул. Беш минг олган булсанг, яхши қилибсан. Энди, жура, шунча пул олибсан. Бизни бир зиёфат қилгин охир! Қани, бирон дюжина пива олду...

Т о ш ф у л о т — Бугун шул олдимиздаги пивани ичиб, тухтайлук, жура! Этгага бо яна келамиз-ку, ҳали. Ушал вақт бо яна олдуармиз-дия! Ҳали куплук қилмасун, дейман. Вақт ҳам қетди.

Т у х т а м у р о д — Йуқ, куплук қилмайдур. Бирон дюжина олайлук. Ҳали вақт куп, ичамиз-дия! (*Ованессни чақирар.*) Ованес, Ованес! Сан хасислик қилсанг, узум олдураман булмаса.

Т о ш ф у л о т — Ҳой, жура! Сан яна олдурубсан, кублук қилмасун бо?..

Т у х т а м у р о д — Йуқ, кублук қилмайдур, хафа булма, бо яна йигирма-утуз шишасини бушатамиз ҳали. Сан дам ултургин, ишинг булмасун, жура!.

О в а н е с — Нима истиюрсан?

Т у х т а м у р о д — Бир дюжина совуқ пива кстур.

О в а н е с (*таажжуб қилиб*) — Бир дюжина?..

Т у х т а м у р о д — Ҳа, ҳа! Бир дюжина, тезроқ кстур.

О в а н е с — Яхши, ҳозир. (*Чиқар.*)

Т о ш ф у л о т — Ой, жура! Сан бир дюжина талаб қилдинг, бо кублук қилиб қолмасун. Маст булуб бирон жойга йиқилиб, мабодо, яна миршабхонага тушуб қолмайлук.

Т у х т а м у р о д — Йуқ, ҳеч нима ҳам булмайду. Хотиржам бул.

О в а н е с (*пиваларни киргизар, шишаларни усталларга қуя-қуя*) — Мана, бод Тухтамурод! Санки энди я жан била чух пива ичмаздинг, энди-да чух пивалари ичип даҳо истиюрсан. Сана на улди, била чух ичип улмуюрмисан?..

Т у х т а м у р о д (*ғурурланиб*) — Ҳой, Ованес! Сан ҳали билмайсан, ака!.. Ман саникига куп келиб ичмайман, ҳам куп ичканим йуқ-дия! Анча-мунча вақт фурсатим булганда, дуконингнинг ёнидан утуб кетушлик кириб, турт-бешта ичиб чиқаман. Бошқа куп ичиб юрган жойларда мани яхши биладурлар. Мандек пивахурни бу мамлакатларга тополмайсан. Ман ҳар бир ичканимга икки сатил пивани бир узум ичиб, маст булганим йуқ. Икки сатил пиванг қих шиша буладур, ака! Бу бир дюжинанг нима?! Бир дюжина пивани писанимга ҳам илмайман.

О в а н е с — Ёлон деясан, Тухтамурод!.. Икки сатил пивани эшшак-да ича билмас, сан одамсан.

Т у х т а м у р о д — Ҳей, ёлгон булса, қараб тургин... Сан пивани иннамай кетуравергин, ман курсатай.

О в а н е с — Волла!..

Т у х т а м у р о д — Ишонмай экансан, ман воллангни курсатай. Сан гапурмай пивани ташийвергин, воллангни курасан... Бор, битта чилим кетур.

О в а н е с — Бош усти, ҳозир улар... (*Чиқиб кетар.*)

Т у х т а м у р о д — Сан бехуда сузларни айтиб қуйдинг, жура! Икки сатил ичаман, деганинга ман ҳам ишонмайман.

Т у х т а м у р о д — Ишонмайсан?..

Т о ш ф у л о т — Йуқ, ишонмайман.

Т у х т а м у р о д — Агар ишонмасанг, кел, гаров боғлаймиз. Агар икки сатил пивани ичолмасам, қашқа отимни санга бераман, булдими?

Т о ш ф у л о т — Йуқ, ичолмайсан. Қайта, бехуда гаров боғлаб нима қиласан? Қуй!..

(*О в а н е с чилим киритар.*)

Т у х т а м у р о д — Ман санга дейманки, ичаман.

Т о ш ф у л о т — Ичолмайсан! *(Чилим чекар.)*

Т у х т а м у р о д — Ҳей, ман ичолмайман экан, ичканимни қараб тургин булмаса. Ованес! Сан бизага икки сатил пива кетур.

О в а н е с *(таажжуб қилиб)* — Икки сатил?!

Т у х т а м у р о д — Ҳа, икки сатил, тезроқ кетур.

О в а н е с — Мана, бох ада! Сан на девона улдунгми? Икки сатил пивани ким ича билар?

Т у х т а м у р о д — Санинг ишинг булмасун. Сан кетур дегандан сунгра пивани кетуравер.

О в а н е с — Ҳе. *(Чиқиб кетар.)*

Т о ш ф у л о т — Сан, жура, беҳудага иш қилубсан. Қуй, ушал пивани ичмаё қуй. Ман ишондим.

Т у х т а м у р о д — Йуқ, энди ишонсанг ҳам қуймайман, ичаман. Ман, жура, бир хил одамлардек уз сузимдан қайтатургон одам эмасман.

(Зақунчи кирар.)

З а к у н ч и — Бойбачалар, арза-марза ёздурарми-сиз? Ман яхши арза ёзатургон зақунчиман. Ҳар қандай ишга булса ҳам арза ёзарман. Губерғами, ҳокимғами, судяғами, ҳар қайсисига булса ҳам яхшилаб ёзарман.

Т о ш ф у л о т — Маним арза минан ҳеч кимга ишим тушкани йуқ, ука. Арза ёза тургон булсанг, ёзадур тургон одамига боргин-дия! Биз-ку, ҳали сани арза ёзгурамиз, деб чақирганимиз йуқ.

Т у х т а м у р о д — Бор, бор, кетавер, ишингдан қолма, ука. Биз арза-марза ёзгурмаймиз. Сани чақирган одам йуқ бу ерда.

З а к у н ч и *(назокат илан)* — Ҳе, ҳей, бойбачалар, ихтиёрларингиздур. Ёздурмасанглар ҳеч зарари йуқ. Ман, мабодо, агар ёздирсангизлар, деган эдим-дия.

Т о ш ф у л о т — Йуқ, ёздурмаймиз. Нима дейсан?..

Т у х т а м у р о д — Бизага даркорлиги йуқ... *(Тошфулотга.)* Пивани суз, ичайлук. *(Ичарлар.)*

(З а к у н ч и унғ тарафдаги устал ёнига утуруб, қўнгироқ чалар.)

О в а н е с *(кирар.)* — Что вам угодно?

З а к у н ч и — Дайте пару пива.

О в а н е с — Сю минуту.

Т у х т а м у р о д — Қани, Ованес, бизнинг пивани кетур охий!..

О в а н е с — Айба буюрмайсан, Тухтамурад. Манда пива оз голмишди... Икки сатил йухди.

Т у х т а м у р о д — Пиванг оз қолган булса, бошқа жойдан топиб кетур-дия!

Т о ш ф у л о т — Ой, жура, қуй, нима кераги бор?

О в а н е с — Хей, Тухтамурад, бошха ерлари гурдум, сурушдим, илла, йухдир. Хони дағи гурум, балки топилар. Топилса, санинг толеингдандур. Топилмаса, зовуда одам гундарирам, топиб гелур. (Кетар.)

Т у х т а м у р о д — Ол-ҳа!.. Сан ҳам тоза одамнинг мазасини айнитдинг-ку!..

(Закунчи газет қараб утурар.)

Т о ш ф у л о т — Қуй, жура! Шу пивани ичкин аввал. (Сузар.) Ол, кутар, ичайлук. (Ичарлар.)

(О в а н е с икки шиша пивани олиб келиб, закунчи олдиға қуяр ҳам чиқиб кетар. Бир оз сукут. Тошфулот минан Тухтамурад пива ичарлар. Закунчи газет қарар.)

Т у х т а м у р о д (закунчига бир-икки маротаба қараб қуйиб) — Жура! Шу, уруслар газет укуйдурлар, ушал газетга нима гаплар ёзган, нималар бор экан? Ман ҳеч бир фаҳмига бормаيمان, шу газетнинг...

Т о ш ф у л о т — Худо билсун, нима гаплар ёзганини онгламадим. Ман ҳам ҳеч бир фаҳмига бормаيمان. Босмаҳонага ҳар кун бир тудасини чоп қилиб чиқариб, уруслар олуб укыйдурлар. Аммо ман урусча уқийлмаганимдан ичига нима гап борини ҳам билмайман.

Т у х т а м у р о д — Ман бир одамдан мусурмонча газет бор экан, деб эшиткан эдим. Аммо билмайман, борми, йуқми? Худо билсун. Кузуминан курганим йуқ.

Т о ш ф у л о т — Бор, мусурмончаси ҳам бор. Ман унчасини билмас эдим-ку. Бир кун маним қайним Журақулнинг қулига куруб, «Бу нима?» деб сўраган эдим, «Газет», деди. Аммо ичига нима бор экан, унчасини сурамай қуйдим. Худо хоҳласа, бир кун курсам, бо сурайман.

Т у х т а м у р о д — Хей, кел, кур булсун. Бизларга нима даркори бор уша гезатни, қурьон эмас-ку! Бизлар нодонмиз, икки бошдан уқуёлмаймиз. Кутар-эй, ичайлук. (Ичарлар.)

Т о ш ф у л о т (сармаст будуб). — Оҳ, золим фалак!.. Жура, кел, битта ашуладан олайлук. Дим туруб жуда зик булдум-ку!..

Т у х т а м у р о д — Ол, жура, сан ол, ман
қушиламан. Кел, аввал биттани ичиб олайлук. (*Ичар-
лар ҳам ашула айтарлар.*)

Ув, фироқи ханжаринг билан дилим садпора
йигларман,

Ётиб гам бистаринга, оҳ уруб бемора йигларман,
Ув, сабоҳ еткур машомимға ча зулар анбари

буйин,
Фузулий буйи гулни топмайин гулзора йигларман.
Фалак, чархинг бузулсин, ёр журамдан жудо
қилдинг.

Т у х т а м у р о д — Увввий! Шаҳрингни
бузайми?..

З а к у н ч и — Тфу! Черт возьми, разорались!
(*Чиқар.*)

Т о ш ф у л о т — Жура!.. Бу ерда мундоқ қилиб...
мундоқ утурушнинг ҳеч бир мазаси йўқ... Қайта, юр-
гин, Пойқавоққа борайлук. Пойқавоққа борасанми?

Т у х т а м у р о д — Пойқавоққа?.. Пулинг
борми?

Т о ш ф у л о т — Пулинг бўлмаса, нима қила-
миз?.. Маним ҳам пулим оз... У пуллар ҳеч нима ҳам
булмайдۇ.

Т о ш ф у л о т — Хей, нима қилайлук булмаса...
Тараддуд қилиб бир жойдан топамиз-дия!

Т у х т а м у р о д — Ҳали санинг қизинг учун
олдин олган пуллар қаерга кетди?.. Беш минг танга
эди-ку!

Т о ш ф у л о т — Қаерга кетсун экан, ҳаммаси
куёвнинг узига кетди... Куёвга сарупой, қизимга сару-
пой қилдим. Қолгани ширавору пираворга, курпа-бо-
лишлар ва майда-чуйдага кетди-борди, бир пул йув.
Ҳали букун нонларни олиб қуйдум. Гушт минан бир-
мижга булса, пул қолмади. Эттага никоҳ ошини қан-
дай қилиб утқарай, деб шошиб турубман... Билмасам,
ақалли утунга ҳам пул қолмади. Тунов кун Йулдош-
бойдан ҳам Очилдибой совунфурушдан қарзга беш юз
танга пул сураган эдим. Йулдошбой шу бугун хуфтон-
гача беш юз танга топиб бераман, деб ваъда қилди.
Энди ким биладу, топиб берармикин? Агар топиб бер-
маса, бу туйим минан бутун оламга шарманда булуб
қоламан. Уф!.. Хей, бу гапларни бир тарафга қуйиб
тўхтайлук. Булса булар, булмаса гурга... Ҳозиргиси-
нинг бир иложисини топайлук... Қани, қаердан пул
топамиз, акун?

Т у х т а м у р о д — Билмасам... Маним пулим йук. Пул топатургон жойим ҳам йук.

Т о ш ф у л о т (*пивани ичар, бир оз тафаккурда тухтаб*) — Ҳей, топармиздия! Пул бизни топмайду, биз пулни топамиз, ака. Кутар истиканингни, аввал ичиб олайлук. (*Ичарлар.*) Ҳой, жура! Ман пулни топаман. Маним хотинимнинг пули куп, парво қилма, Тухтамурод!

Т у х т а м у р о д — Хотунингнинг пули куп булгани минан санга берарми?

Т о ш ф у л о т — Берарми? Нимага бермасун экан, ҳадди бормуки, бермасин. Хотиним булгандан кейин олавераман-дия!.. Бермасун қани, улдуруб, пичоқлаб ташламасам. Падар қусурни даррав улдуарман. Бермаса, жонини оларман, ука!..

Т у х т а м у р о д — Уҳ-ха-ха-ха-ха!.. Боракалла! Мард экансан, жура! Ман сани мунча йигит, деб билмас эдим, энди билдимки, йигит экансан-э!.. Бир хил одамлар катталик қилиб, «Ман йигит», деб юрсалар ҳам хотунларидан қурқадурлар. Хотундан қурқмоқлик ҳам соқоли бор одамга ҳеч бир ярашадурму?.. Йигитлик шундай буладурми? Санинг йигитлигинга қойилман, Тошфулот!..

Т о ш ф у л о т — Эй, жура!.. Ман хотундан қурқатургон гарип одамлар фирқасидан эмасман. Хотундан қурқмоқлик, деган гап ҳам бу дунёга гап булдиму? Худойим таоло хотунларни бизларга қул қилиб яратиб қуйган. Онлар бизларга хизматкор. Хизматкор булгандан кейин хотуннинг ҳадди бормуки, эгасига буйин йугонлик қилсун. Маним хотуним, маним хизматкорим булгандан кейин нима қилсам ҳам қиламан, қувлаб ҳайдай, десам, ҳайдайман. Сақлай, десам, сақлайман. Ҳар нима қилсам, ихтиерим узимга-дия. Бу ҳам шундай гап. Бир этак оқ тангани тўкуб сотиб олган хизматкорим, хотиним булсун-у, ман ундан қурқуб турай эмиш. Жура! Ман хотунимдан қурқмоққа арвоҳ урган бир кўкнори ёки чакидахур эмасман! Алҳамилла (Алҳамдулилло) ҳушим бошимда, уз ақлим узимга!..

Т у х т а м у р о д — Рост айтасан, Тошфулот. Бу гапинга қанде. Санинг йигитлигинга ҳеч гумоним йук.

Т о ш ф у л о т — Эй, Тухтамурод! Бизларга ухшаган йигитларни ахтарсанг, мингтадан биттасини ҳам зурга топасан.

Т у х т а м у р о д — Рост дейсан, рост! Ман

инондим, Санга ухшагон йигитлар бу дунёга оз... Уша «Ман йигит», деб юрган Йулдошбой минан лойхурак Эргашбой ҳам санинг ёнингда бир пуллик.

Т о ш ф у л о т — Ур-ҳа!.. Сан ҳам бир қизик гап гапурдинг. Йулдошбой минан уша лойхурак, эгри тумшук Эргашбой ҳам одам бўлдими? Йулдошбой деганинг хотунининг кекирганига ҳам «лаббэ» деб турган, пишакдан ғариб бир одам-ку!.. Шу одам ҳам, одам қаторига кириб, «Ман одам» деб юрубдур бо!.. Ман анинг жойида бўлсам, шу расволикларни курганча узум-узимни пичоқлаб ўлдурар эдим, ука! Манга огиз очиб, лойиқ бўлмаган бир суз айтиб курсун, қани, бир фаслнинг ичига жонини олиб, парча-парча қилиб ташларман. Юр-эй! Шу пивани ичайлу-ку бо-райлук.

Т у х т а м у р о д — Жура! Сан хотунимнинг пули куп, дейсан, хотунинг пулни қасрдан топадур?

Т о ш ф у л о т — Қасрдан топсун экан, ишлаб топадур-дия. Иштонбоғ, пойтава, чашбандлар туқуб, каллапўшлар тикиб сотаду. Ана шуларнинг ҳаммаси пул-дия. Пулни қасрдан топсун экан?.. Суз-эй, ичайлук!

Т у х т а м у р о д (*сузар*) — Э-ҳа!.. Пивамиз ҳам тамом бўлган экан-ку!

Т о ш ф у л о т — Тамом бўлган булса, юр, борайлук. (*Жойидан турар.*) Юр, юр!

Т у х т а м у р о д — Ой, Тошфулот, тухтагин охий, пиванинг пулини борайлук, қасрга мунча ошуқасан...

Т о ш ф у л о т — Беарсан-дия, қайси гурга кетаду, юр, борамиз... (*Ашула айтиб чиқиб кетар.*) Ой!.. Ой!.. Мани таниган одам борми? Мани Тошфулот от жаллоб, дейдурлар, ув-вв-вв!

Т у х т а м у р о д (*пулларни санай-санай*) — Тошфулот! Тошфулот! Манга қараб тур!.. (*Чиқиб кетар.*)

(*Саҳна орқасида иккаласининг ҳам шовқулганлари эшитилур.*)

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

Тошфулотнинг уйидур. Рубаруда бир эшик. Оёқ остида икки дона буйра билан бир дона эски кигиз солингандур. Сул тарафда бир сандал, унғ тарафда, тоқчада, бир сандук турар. Сандук устига

курша, болиш қуйилган. Эшик қошида сопол офтоба билан бир лаъли турубдур. Токча устида бир чойнак билан икки дона пиела бордур.

Парда кутарилган вақтда Т у р с у н о й билан Т у т и о й куйнак-иштон тикиб гаплашиб утурурлар.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Т у т и о й — Йуқ, она! Ман қандай қилиб булса ҳам, бир илож топарман. Аммо Акрам контурга хотун булмоқга асло ризо булмасман. Отам тиласа, мани улдурсун. Тиласа — жоним чиқмай туруб тирик гурга элтиб тиксун, аммо ман ўз сўзимдан ҳеч қайтмасман. Қулидан келган ишни қилаверсин. Ман уша Акам контурдек фосиқ одамга то умрим боринча қул булмасман.

Т у р с у н о й — Оҳ, қизим! Сан-ку шундай деб айтасан, аммо отанг санга ҳеч ихтиёр берурми-кан? Отанг жуда ёмон одам. Аччиги келса, қулидан келган ҳар бир ёмонлиқини қилар. Сан Акрам контурга бормайман деган минан бермай қуяр, деб фаҳмлайсанми?.. Биз, бечораларнинг қулида ҳеч бир қандай куч, қувват йуқдур. Сан, қизим, қулингда куч булмай тухтаб, буйин йуғонлик қилма. Отанг ҳар нима деб айтса, хуб, деб тур. Агар сан оғиз очиб, бир сўз айтсанг, бир фаслда майиб қилиб ташлар. Кошки отанг бошқа қизларнинг оталаридек яхши, мулойим бир одам булса экан. Узинг куриб турибсан-ку, ҳар кун ароқ ичиб, маст булуб қайтиб, манга жафолар курсатар. Топган пулларини қимор-бозлик қилиб йуқотар. Фоҳишаларга берар... Узи топган пулларини йуқотгани етмаса, маним ҳам пулларимни олиб чиқиб кстиб йуқотар. Утган кун, санинг хабаринг йуқ, маст булиб қайтиб, мандан пуллар топдируб, улгунча уруб-уруб, каллапушлардан келган ун икки танга пулимни олиб чиқиб кетди. Уй ичига керак нарсаларни олуб қайтгани йуқ. Бир кун ун, чой олиб қайтинг, десам, аччигланиб, минг ҳақоратлар минан сукиб ҳам уруб, шаталаб чиқиб кетди. Оҳ, болам!.. Кеча-кундуз бузуклик қилиб, пулларимни ёмон йулга исроф қилиб юрган одамда ҳеч бир шафқат, инсоф булурму?..

Т у т и о й — Дуруст айтарсиз, онажон!.. Воқсан, бизнинг бахти қароликларимиз отамнинг бузуклиқидандур. Аммо отамнинг бузуклиқлари нодонлиқидандур... Биз, хотин-қизлар, барчаларимиз бахти қародурмиз. Ху-

сусан, биз, Туркистон хотун-қизларидек бадбахт ҳам мазлумалар ҳеч бир ерга йуқ. Бизларни бадбахт қилган нарса ҳам нодонликдур... Оҳ, нодонлик!.. Бизнинг бошимизга битган, бизни хор-зор, расво этган нодонлик! Нодонлик орқасида уша жоҳил эрларимизнинг нафс ҳайвонияларига озук бўлуб, оқ кунни кўролмай, офтобнинг равшанини кўролмай, турт оёқлик молга ухшаб турт деворнинг орқасида ётибмиз. Қоронгу кунжақларда қамалиб ётмоқга маҳкум бўлубмиз. Биз бечораларнинг ҳолларига тошюрақлик одамларнинг ҳам раҳми келмай қолмас... Уф!.. Отам мани Акрам контурга бермоқчи. Аммо ман бормоқга ихтиёр қилмасман. Отам — нодон! Нодон бўлуб оқ билан қорани танимаганлигидан маним бахт-саодатимга эътибор қилмай, Акрам контурнинг давлатига, молига эътибор қилар. Ман ул ҳаромзоданинг мол-давлатига ҳеч бир қизиқмасман. Ман пулга сотиладургон мол эмасман. Отамга нима?!.. Отамга қиморбозлик учун пул булсун. Азиз фарзанди бўғулиб улса ҳам иши йуқ. Пул булгандан кейин қизини олган одам қандай бир фосиқ булса ҳам ул онга парво қилмас... Оҳ, она! Кошки ман бир жүгитнинг қизи бўлуб, жүгидга фарзанд булсайдим, бу бадбахтликларни ҳеч кўрмас эдим!..

Т у р с у н о й — Ман нима қилай акун, қизим! Ман ҳеч бир илож топа билмасман. Қулимда ҳеч бир ихтиёр йуқдур. Отанга бир суз айтиб булмас. Худо инсоф бермагандан сунгра нима қилай?

Т у т и о й — Агар бир илож ахтармай ётсам, худо ҳеч бир вақт инсоф бермас. Қимирлаган тоғ ошар. Дам ётган минан ҳеч бир иш чиқмас. Худо инсоф бермагандан сунгра нима қилай, деб турган минан инсофга келар, деб билармисиз?.. Отамнинг бу қилган ишларига суз айтмай, дам турсак, ул қулидан келган даҳшатликларини қилар. Ман она, отамнинг кайфига қараб, узим-узимни ҳалок қилмоқга ҳеч бир ризо булмасман.

Т у р с у н о й — Вой, қизим, қизим! Сан-ку шундай деб айтасан, аммо қулингдан ҳеч бир иш келмас. Кошки отанг бир суз фаҳмлайтурган бир одам булса экан. Агар сан бу сузларни айтсанг, дарров улдуруб ташлар.

Т у т и о й — Улдурса-улдурсин. Ман улимдан кўрқмайман. Такрор-такрор уз сузимни суйларман. Уз ҳуқуқимни олмоқ учун ҳалок булсам ҳам булурман. Ул уз майлига қараб иш қиладурган замонлар утуб

кетган. Ҳозирги бизнинг замонамиз маданият замони-дур. Улгудек ваҳшат замони эмас. Ҳозирги замонларда илгаригидек одам улдуриш осон эмасдур. Ҳозирга-ча биз, хотин-қизлар, эрларимизга қул бўлуб, онларнинг қошида ҳайвонлардек ҳайвон саналиб келдук. Аммо ҳозир ул эски одатларнинг барчаси барҳам булса керак. Бизлар ҳозир эрларимиз билан бир ҳуқуқда булмоқимиз тегуш. Ҳам баробар булмоқ учун ижтиҳод қилмоқ керак. Бошқа ақли бор одамлар ҳам саъй қилсалар керақдур.

Т у р с у н о й — Оҳ, қизим! Қурқаман, санинг бу сузларинг бошингга етмаса эди, деб!

Т у т и о й — Бошимга етса етсун, ҳеч парво қилмасман...

Т у р с у н о й (*Тутиойнинг сузини кесиб*) — Ҳеч парво қилмасман, деб айтасан... Парво қилмасанг ҳам қилмассан-ку, аммо-лекин бу жасурлигинг билан узингдан бошқа маним ҳам бошимга старсан... Сан ҳеч булмаса ман, онанга бир оз раҳминг келсун. Ман ризолигимни оламан, десанг, хотиримни бир оз сақлайман, десанг, зинҳор бу сузларни сузлама ҳам бу ишни қилма!

Т у т и о й — Йук, она... Ман уз маслакимдан қайтмасман. Яна такрор қилиб айтаманки, бошимга етсам старман, аммо парво қилмасман. Уз ҳуқуқимни олмоқ учун ҳам узумдек бечора заифаларнинг, бечора хотун-қизларнинг ҳуқуқлари учун жонимни фидо қилуб, охири қатра қонимгача қаҳрамонлик курсатмоқни бахтиёрликдан санарман. Акрам контур билан отамнинг қаҳрлари маним учун ҳеч нима эмас. Агар бутун оламнинг қаҳрамонлари жам булуб, ҳужум қилсалар ҳам, узимнинг олий маслагимдан, олий фикримдан қайтмай, бу йулда минг хил азоблар булса ҳам, чидамоқга, ҳатто ҳалок булмоқга ризоман...

Т у р с у н о й — Қизим! Сан агар мундай... (*Саҳна орқасида дарвоза тақиллатган овоз келур. Турсуной сесканиб.*) Дарвоза «тиқ-тиқ», ким булса экан? (*Яна «тиқ-тиқ».*) Ман бориб қарай, қани, ким келган экан? (*Чиқиб кетар.*)

Т у т и о й (*ёлғиз узи*) — Уф, худо!.. Ман нима қилай экан? Онамга гапурсам, фаҳмламаса. Бошқага гапирсам, гапирган минан фаҳмлайдурган одам булмаса. Нима қилай, нима қилай энди? Бу майдонда

узимдан бошқа одам йуқ. Фақат елгуз бир узим, нима қиламан? Яна бир ердамчи буладургон одам ҳеч курунмайду. Бу ишдан тоғамнинг хабари йуқга ухшайду. Агар тоғам хабар топса, албатта, ердамчи булар. Мани уз муҳофазасига олмай қолмас. Тоғам нодон эмас, балки замонамизнинг биринчи даража зиелларидан ҳисобланмоқга яқини булгон йигитлардандур. Ул ҳар ҳолда мани ташлаб қолдурмас. Онга имоним маҳкам. Лекин қандай қилиб? (*Саҳна орқасида Турсуной билан Журақулнинг гаплашгани эшитилар. Тутной қулоқ солар.*) Ув-в ана, тоғамнинг узлари келдилар...

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Журақул, Турсуной ва Тутнойлар.

Журақул (*кира-кира Турсунойга*) — Маним эшитганим дуруст экан бўлмаса, ман ишонмаган эдим....

Турсуной (*Тутнойни курсатиб*) — Ҳайлаҳо, Тутнойнинг узи. Узидан сурагин бўлмаса.

Тутной (*жойида туриб*) — Ассалому алайкум.

Журақул — Ваалайкум ассалом, саломатми-сан, жияним? Ман сани Акрам контурга эрга берарлар экан, деб эшитдим. Ростми шу гап?

Тутной — Рост.

Журақул — Сан бу ишга қандай назар минан қарайсан? Уша Акрам контурдек бузук ҳам фосиқ бир одамга эрга бормоқга ризо булурсанми?..

Тутной — Йуқ, тоғажон. Ман ризо эмасман. Утуринг. (*Утурарлар.*) Ман сизни куруб, шу хусусда сиздан маслаҳат сўрамоқчи эдим. Лекин сиз куп вақтдан буёқ курунмай кетдингиз.

Журақул — Маслаҳат?.. Мандан қандай маслаҳат бўлсун. Маним маслаҳатим маълум. Мандан маслаҳат сўрасанг, ман Акрам контурдек фосиқ одамни санинг учун лойиқ кўрмасман ҳам қабул кўрмасман. Сан ҳам қабул кўрма. Бошингга тош урсалар ҳам, ризо булма.

Тутной — Албатта, ризо булмасман. Ризо булмагандан кейин мани ҳеч ким зўрлаб эрга беролмас. Ман ҳайвон эмас, балки бошқа одам болаларидек эркин ихтиёрли бир одам боласидурман.

Ж у р а қ у л — Баракалла, жияним, баракалла! Ман сани мунча гаюр ҳам жасур, деб билмас эдим. Ҳозиргача бизларнинг туркистонлик хотин-қизларимиз ваҳший ҳайвондек эрларининг қул остида эзилиб, сиқилиб, онларга қул булуб ётмоқлари барҳам булса керакдур. Уз ҳуқуқинг учун жонингни фидо қилиб, бу йулда қаҳрамонлик курсат. Бу йулда яша, жияним!

Т у т и о й — Бу йулда ман яшаяжакман ҳам, қулимда куч бор миқдори, уз ҳуқуқимни муҳофаза қилмоқга ижтиҳод ҳам қиларман. Аммо ман ёлғиз бир узим нима иш чиқара биларман? Бир қатра сув катта дарёда ҳеч нима эмас. Агар манга ёрдамчи булардек бир неча одамлар булса эди, ман уз муродимга эришар эдим. Лекин, афсуски, ондай одамлар ҳеч курунмас. Фақат сиздан бир оз умидим бордур.

Ж у р а қ у л — Мандан умидвор булган булсанг, галат қилмабсан. Санга ёрдамчи булардек одамларнинг бири мандурман. Ҳар вақт санинг ёрдамчинг ҳам тарафдоринг булуб, иккимизнинг ҳам фикр ва маслакимиз бир булган сабабли бу йулда жонимни қурбон қиларман. Санинг учун жоним фидо!..

Т у т и о й — Тоғажоним!.. Қандай қилиб сизга раҳматлар айтай экан? Қандай қилиб сизни хурсанд қилай экан? Сиз нима деб айтсангиз ҳам, ман барчасига ризоман. Сизнинг учун улмоқга ҳам ризоман.

Ж у р а қ у л (*хурсанд булиб жойидан турар ҳам Тутиойнинг икки қулидан ушлаб*) — Жияним!.. Ман ҳар вақт санинг тарафдоринг булуб муҳофаза қиларман. Лекин бу ерда бир суз бор...

Т у т и о й — Нима суз бор, айтинг, тоғажон!

Ж у р а қ у л — Суз бор, демакдан мурод — санинг қутулмоғингдур... Сан бу балодан қандай қилиб қутулмоқчи буласан?..

Т у т и о й — Қандай қилиб қутулмоқчи буламан?..

Ж у р а қ у л — Ана шу ерда бир оз қийинлик бор... Эртага никоҳ кунидир. Сани, албатта, никоҳ қилиб Акрам контурга берарлар, бермай қуймаслар. Отангнинг қандай одам эканлигини яхши биларсан. Агар сан никоҳ вақтида «Ман ризо эмас», деб норозилигингни айтсанг, отанг сани уруб улдулар. Отанг яхшилик умид қилатурган одамлар фирқасидан эмас. Кеча-кундуз боши фисқ-фасоддан чиқолмай юрган

одамнинг қулидан ҳар қандай ёмонлик келса келар. Ана шу сабабдан ман санинг бу ерда қолишингни ҳеч маслаҳат кўрмасман. Сан агар бу бало-баттардан қутулай, десанг, эрта қандай қилиб булса ҳам, маним ҳовлимга кел. Ман сани ишончлик бир жойга қочиб, қаерга булса ҳам яширарман. Бу балодан қутулмоқ учун мундан бошқа чора йўқ. Сан булмагандан кейин никоҳ ўқиёлмаслар.

Т у т и о й — Тоғажон! Сиз ҳар нима деб айтсангиз, ман ризоман.

Т у р с у н о й — Журақул! Сан бу ишни бежо қиласан. Ман бу ишга ризо эмасман. Агар сан Тутиойни ҳовлингга қочурсанг, отаси мани улдураар. Тутиойни мандан топдирур, топдирмай қўймас. Қайта Тутиой уйдан чиқмай тухтасун, сан, ука, бу ишга қўшулмай қўй-чи зинҳор...

Т у т и о й — Онажон! Сиз жуда ҳам кўрқоқ экансиз... Топдирган билан сизни улдурмас-ку-у!

Т у р с у н о й — Йўқ, қизим, сан билмайсан! Сан отангни ҳеч билмайсан. Агар сан кетсанг, отанг мани пичоқлар...

Ж у р а қ у л — Опа! Агар сиз эрингизнинг пичоқидан мунча кўрқар экансиз, юринг, сиз ҳам Тутиой минан бирга боринг. Маним муҳофизатимда сизларга ҳеч хавф-хатар булмас. Агар йўқ, деб айтсангиз, ихтиёрингиздур. Бу ерда сизга икки бошдан яхши булмас.

Т у р с у н о й — Ай, ука! Кўрқаманки, иш ёмон булуб кетмасун, деб.

Ж у р а қ у л — Йўқ, опа, ҳеч нимадан кўрқманг. Иш ёмон булуб кетмасун, дейсиз, иш ёмон булуб кетмас, иншоолло, яхши булар. Сиз эттага қандай бир илож топиб булса ҳам, келинг, ман барчасини ухшатарман...

Т у т и о й — Хўп, тоғажон хўп. (*Журақулнинг қулларини упар.*) Биз эттага, албатта, борармиз. Ман энди бу... (*Ташқаридан Тошфулотнинг шер маст булуб, баланд овози минан ашула айтиб келганини эшитиб, барчалари сесканарлар. Тутиой билан Турсуной кўрқишар ҳам шошиб у ёқдан-бу ёққа юрарлар. Журақул ҳайрон қолар.*) Отам келди!..

Т у р с у н о й — Оҳ, худо! Бугун ҳам маст булган экан. (*Журақулга.*) Журақул, бор, чиқиб кет! Бор, сани кўруб, жанжал кўтармасун!

Т у т и о й (*ёлвориб*) — Тогажон! Тезроқ булунг, чиқинг! Отам маст. Оҳ, нима қилай экан, қаерга қочай? Тога!..

Ж у р а қ у л — Ҳозир, ҳозир.

Т у р с у н о й — Қизим! Сан ҳамсояларга қоч, юр!

(*Чиқарлар.*)

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Т о ш ф у л о т — У-уй!.. У-уй!.. Мани таниган о...дам борми?! Ман Ақром контурнинг қайнотаси буламан! О...й! О...й! одам!.. Ман ҳеч кимни нннн-нн-назаримга илмайман! Мани Тошфулот от-т-т жаллоб, дейдурлар. Биласанми, ой!.. Уууууй, йулни қуй!.. Мани танитайсанми? Йулни қуй! (*Эшикдан алпон-талпон кириб келар.*) Йулни қуй-уууй. (*У ёқ-бу ёқ қараб.*) Турсуной! Санга дейман, Турсуной!.. Бу ёққа кел, ой, ҳайвон! Келасанми, ой, қизталоқ!.. Ҳей, бачағарнинг боласи, қайси гурга экан? (*Ашула айтар.*) Бир келиип жамоооолингни курсатииип оооошшиқи бееёқарооор қиллиинг... Ишқииингнииинг ууутига куйдуруууб бемадоооор қиллиинг! Ҳонгнгоооой вой-войооой, оҳ, фалак! Касринг текди манга!... (*Турсунойни ахтариб.*) Ой, Турсуной, уууй, Турсуной! Бу ёққа кел, санга дейман, ой, падаркусурнинг тухуми! (*Шовқинлаб, шиддат билан.*) Турсун, Турсуной! Қайси гурга кетдинг, Турсун дейман, ой, ҳайвон!..

Т у р с у н о й (*қурқа-қурқа кирар*) — Нима дейсиз, отаси?

Т о ш ф у л о т — Дар ҳарина, домана дейман! Сан қайси гурга юрубсан? Нимага чақирганга тезроқ келмайсан?

Т у р с у н о й — Ман ташқарига кир юруб юрубман, отаси!

Т о ш ф у л о т — Номаяқул қилибсан, эшшак!

Т у р с у н о й — Ростдан ҳам, отаси, нимага ёлгон гапурай экан...

Т о ш ф у л о т — Номаяқул қилибсан, дейман санга! Ҳозир бу ерда ким бор эди, ул қандай одам экан ул? Ман келганда, дарвозадан ким чиқиб кетди, уйнашингми?.. Айт тезроқ!..

Т у р с у н о й — Худо сақласун! У Журақул эди.

Т о ш ф у л о т — Ёлгонлама, ҳайвон! Уйнашинг эдими, айт!

Т у р с у н о й — Йуқ, отаси. Журақул эди, дейман-ку!

Т о ш ф у л о т — Ёлгонлама, дейман, падар лаънат! Уйнашинг бўлмай, ким бўлсун ул? Агар сан дегандек Журақул бўлса, ман келгач, нима деб чиқиб кетди? Уйнашинг бўлмаса, чиқиб қочар эдими?

Т у р с у н о й — Худо урсинки, Журақул эди. Ёлгон эмас, отаси.

Т о ш ф у л о т (*аччигланиб Турсуной ёнига кела-кела*) — Падар лаънат! Нимага ёлгонлайсан?! Уйнашингми, дейман, айт тезроқ, бўлмаса, дарров уруб улдираман! (*Ушлаб урмоқчи булар.*)

Т у р с у н о й (*қочмоқчи бўлиб*) — Отаси, отаси!

Т о ш ф у л о т (*Турсунойни ушлаб олиб, ерга йиқитиб урар ҳам бугозидан ушлаб бугар*) — Ул, бадбахт!

Т у р с у н о й — Вой, вой, улдуум! Вой, вой улдурдилар! (*Дод-вой солар.*)

Т о ш ф у л о т (*ура-ура*) — Шовқинлама, овозингни чиқарма! Ҳайвон, ул, бадбахт, ул тезроқ!

(*Тутти кирар.*)

ТУРТИНЧИ МАЖЛИС

Т у т и о й (*кириб*) — Ота! Ота! Ота, қуйинг, бу нима қилган ишингиз? Отажон, онамни уриб улдирасиз-ку! (*Йиғлар.*) Ота, отажон! Улдурдингиз, ота!..

Т у р с у н о й — Улдууум! Улдууум!

Т у т и о й — Отажон, онамни улдирасиз, дейман, улдирасиз!..

Т о ш ф у л о т (*ура-ура*) — Улсун, бадбахт фоҳиша, улсун...

(*Турдибой кирар.*)

Т у р д и б о й — Тошфулот! (*Ажрата-ажрата.*) Тошфулот! Бу нима қилган ишинг?..

Т о ш ф у л о т (*Турсунойни куйиб юбориб, иргиб турар ва Турдибойга ҳужум қилар*) — Санинг нима ишинг бор, сан бу ерга нима деб келиб кирдинг? Сани бу ерга ким чақирди?

Т у р д и б о й — Тошфулот! Санга нима бўлди? Сан...

Т о ш ф у л о т (*Турдибойнинг сўзини кесиб,*

аччигланиб) — Ман санга айтаман! Сан беижозат бу ерга нима деб келиб кирдинг? Бу ерда номахрам борлигини билиб, куриб тухтаб кирасан ё эса кўзинг чиқдими? Уйноқ булса, маним хотинимнинг уйнаши сан экансан булмаса?..

Т у р д и б о й (таажжуб қилиб) — Тошфулот, бу нима деган сўз?... Санга бу сўзлар ҳам бу...

Т о ш ф у л о т (этик соғасидан пичоқ чиқариб) — Падар лаънатлар! Иккиларингизни ҳам ўлдурмасам, ман ит булай. *(Турдибойга хужум қилар, Турдибой қочар.)* Қаерга кетдинг, қаерга қочасан? Ман сани қуярманми? Тухтаб тур!

(Турдибойнинг орқасидан югуриб чиқиб кетар. Турсуной билан Тутиной қурқишиб титрарлар ва бир-бирларига қарарлар.)

Т у т и о й (онасига) — Онажон! Юр, қочайлук. Юр, бизнинг ҳам бошимизга стмасун...

Т у р с у н о й — Юр, юр, тезроқ юр, қизим! *(Чиқарлар.)*

(Бир оздан сунг Тошфулот яна қайтиб кирар.)

Т о ш ф у л о т (у ёқ-бу ёққа юриб, шиддатминан) — Падар лаънат! Қочиб қутул-дия! Булмаса, жонини жаҳаннамга юборар эдим-ку-я!.. Ҳой, моховнинг тухумидан келган мохов боласи! Бо яна бир қулимга тушарсан-ку! Пиқилламоққа ҳам қуймасман. Парча-парча қилиб, гуштингни кучукларга едирарман, худо хоҳласа!.. Ҳали бу бадбахт ҳайвон қайси гурга кетди экан? Турсуной! Бу ёққа кел дарров, моховнинг қизи! Тезроқ келасанми, йуқми? Булмаса узум чиқиб топайми? Санга дейман!

Т у р с у н о й (қурқа-қурқа кирар) — Лаббе, отаси, лаббе!

Т о ш ф у л о т — Сан нимага чиқиб қочдинг, сан нима деб чиқиб кетдинг? Бу ёққа кел!

Т у р с у н о й (қурқиб, йиглаб) — Отаси... Ман... ман...

Т о ш ф у л о т — Куп бижиллама, ҳайвон! Пулинг борми? Дарров чиқариб бер менга!

Т у р с у н о й — Йук, отаси. Манга пул қасрдан келсун экан.

Т о ш ф у л о т — Елғонлама, бадбахт! Топиб бер тезроқ. Булмаса, жонингни оламан... *(Урмоқчи булар.)*

Т у р с у н о й — Хей, отаси, хей. Қарай, тухтанг, ман ҳозир бераман.

Т о ш ф у л о т — Тезроқ бул, тезроқ.

Т у р с у н о й (*румолининг учигаги тугунини ечиб, пулларини берар*) — Мана, отаси, мана!

Т о ш ф у л о т (*пулларни олиб*) — Ҳаммаси шуми? Яна бордур?

Т у р с у н о й — Худо урсин, отаси, бошқа пул йуқ.

Т о ш ф у л о т — Ҳо, ит! Ҳайрият, бериб қутулдинг-дия! Бермаганинга, кўрмаганини кўрар эдинг-а!.. (*Чиқиб кетар.*)

Т у р с у н о й — Оҳ, худо. Нимага мани мунча бадбахт қилиб яратдинг? Нимага мани тугдириб, усдирдинг? Нимага бу қаро кунларни, бу балоларни кўргазасан? Бу кунларни кўргузгунча бу меҳнатларни ва азобларни, бу расволикларни кўргузгунча... кўргазмасанг нима булайди. Манингдек толесиз банданг ҳеч борми? Агар маним толесим шундай қаро бўлуб, қолган умрим ҳам толсқаролик минан утатурган бўлса, ҳозир жонимни ол! Жонимни олсанг яхшироқдур. Қайта жабр-жафолардан қутулар эдим. Эй, бор худоё! Ол, жонимни ол!...

(Ерга йиқилиб йиглар.)

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

Журақулнинг меҳмонхонаси. Рубаруда икки эшик ҳам икки дераза. Оёқ остида қизил гилам. Унг тарафда бир стол ва онинг устида ҳар хил китоблар, газетлар, журналлар ҳам ёзув ёзмоқ асбоблари турар. Сунг тарафда бир каровот билан курпа-тушақлар. Кароватнинг бош тарафида шкаф билан бир-икки дона курсилар бор. Кун-жақда кийимлар осилган.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Т у р с у н о й билан Т у т и о й.

Т у т и о й — Уф, худо!.. Билмайман бу ишнинг охири нима бўлуб чиқар? Кўнглум ҳеч тинч эмас. Юрагим утда ёнгандек ёнар... Бу ишнинг охири хайр минан бита турганлигига кўнглум ишонмайду. Оҳ, она!.. Агар сиз билсангиз эдингиз маним ҳозирги ҳо-

лимни: икки куз олдим қоп-қоронғу, ҳеч нима кўринмас. Улукми, тирикми? Узим-узимни билмасман, баданимга ҳеч қувват йўқ. Маним хаёлимча, шу бу кун бизнинг бошимизга бир-бир офат тушардек ухшайди. Кузумга қон кўрунар.

Т у р с у н о й — Э-э-эй қизим! Зинҳор шу сўзлар минан кўнглумни қаро қилиб утурма. Бошимизга тушганни кўрармиз, кўрмай иложи йўқ. Тақдир азалда ёзилганни кўрмай, қочиб қутулиб бўлмас. Ҳар нима курсанг, толсингдан кўрарсан-дия! Ҳамма гап толсингдадур. Бизнинг тилаганимиз минан бўлмас.

Т у т и о й — Бу сўзларингиз шундай-ку, она! Аммо-лекин мундай вақтларда одам боласининг кўнгли ҳеч тинчимас. Мундай огир фурсатларни бошдан утказиб, бу ишларнинг барчасига парвосизлик минан қараб туриб тинч турмоқга, пайғамбарлар минан валилардан бошқа одам ҳеч тоқат қилолмас. Ман бечора заифанинг кўнгли қандай қилиб тинчисун экан. Ман энди сизга неча мартабалар утказдим, бизларнинг эрларимизга ҳеч ишонч йўқ, она! Бизлар тоғанинг сузи минан бир балодан қутулиб, иккинчи бир балога учрадук... Хайр, ҳали ҳеч нима булгани йўқ-ку, лекин қандай булса ҳам, бу кун ё эртага бир офат бўлмай қолмас... Оҳ, она!.. Сиз ҳали «Сан нима курсанг, толсингдан кўрарсан», деб айтасиз, аммо толега ишонмоқ галатдур. Ҳар одамнинг толеи, хоҳ яхши бўлсун, хоҳ ёмон бўлсун, ўзидандур. Ҳозир бизнинг бошимизга тушкан бу қийинчиликларнинг барчаси толега қараб, қуруқга умид боғлаб, ҳаракатсиз ётмоқдан ҳам қурқоқликдандур.

Т у р с у н о й — Ман, қизим, ҳеч нима билмайман энди. Сан нима қилсанг ҳам, қилавер, уз ихтиёринг уз қўлингдандур. Аммо-лекин ман ҳар нима курсам, толсимдан кўрарман. Санинг сузингга қараб, ман бир номаъқулликни қилдим. Санинг орқангдан ман ҳам уйни ташлаб келдим. Бу ишнинг охири хайр минан битмай турганлигини бошдан билиб тўхтаб, тоғанинг сузи минан шу номаъқулликни қилдим. Энди ҳар нима курсанг ҳам, сабр қилмоқ ва чидамоқ керакдур. Бошимизга келган қазога сабр қилмоқдан бошқа чора йўқ. Сабр қилайлук...

Т у т и о й — Оҳ, худо! Нима қилай энди ман, нима қилай? Қайси гурга бориб ётай экан. Қайси

жойга бу бошимни олиб қочай экан? Қаерга қочсам ҳам, қочиб қутулиб булмас, у еқ борсам ҳам, бу ёқ борсам ҳам жаҳаннам. Турт тарафим жаҳаннамдур. Оёқ остим қаттиқ тупроқ, кумилиб қочай, десам ҳам булмас, юқорига осмон, учиб кетмоққа қанотларим йуқ. Бу бадбахт бошимни қаерга урай, қаерга олиб қочай экан. Бу офатдан қутулмоқ учун ҳеч бир қандай иложнинг йуқлиги аниқдур. Фақат икки йул бор: ул ё улмоқ, ё ушал Акрам контурга қул булиб, бутун умрингни залолат минан асоратда утказмақдур.

Т у р с у н о й — Маним хаёлимча, қизим, агар сан Акрам контурга эрга бормоқга ризо булсанг, яхшироқ булар эди. Акрам контур ёмон одам булса ҳам, онга хотун булмайман, деб қочиб юруб, бу балоларни ва расволикларни кўрганча хотун булмоқинг яхшироқдур. Санинг отанг Акрам контурга қараганда минг дафъа ямон булса ҳам, ман онга хотун булибман-ку! Ҳеч нима булгани йуқ ҳали. Маним отам санинг отангдек ёмон одам булуб, мани отангга зурлаб берди. Ман ушал вақт отангинг ёмон одам эканлигини билсам ҳам, илож булмагандан сунгра ризо булуб бордум. Ҳали мана йигирма уч йил умр қилиб, қанча зулмлар курсам ҳам, чидаб турубман. Агар ман уша вақт отангга бормай, норизо булган булсам эдим, аллақачон улган булар эдим. Бобонг мани уруб улдурган булар эди.

Т у т и о й — Агар сиз ушал вақт улган булар эдингиз, ҳозирда бу бало ва расволикларни кўрмаган булар эдингиз. Ман ҳам бу қийинликлардан қутулган булар эдим. Сиз ушал вақт қўрқоқлик қилиб, отамга бориб, ҳозиргача қанча азоб ва заҳматлар кўрганингиз етмаса, маним ҳам бадбахтлигимга, бу дунёга туғулиб шул жабр-жафоларни кўрмогимга сабаб булдингиз. Агар улган булса эдингиз, бу касофатларнинг бариси ҳам булмас эди.

Т у р с у н о й — Лоф урма, қизим! Тақдиринг шундай булуб пешонангга ёзилганни кўрмай улмоқ мумкин эмасдур. Кура тургонингни кўрмай, гурга кириб булмайдур. Худойим таоло нимаики тақдир қилган булса, курарсан. Тақдирни ҳеч бир бузиб булмас, сабр қилмоқ керақдур, сабр — худонинг сифати, сабрсизлик — шайтон сифати, деб айтибдурлар. Сабр қилсак, мундан сунгра, иншоолло, муродимизга етармиз...

Т у т и о й — Эй, она! Сизга ҳеч бир сўзни

онглаиб булмас. Сизга қанча айтсам ҳам, сиз уз су-
зингизни такрор қиларсиз...

Т у р с у н о й — Ҳай, қизим, ундоқ булса,
узинг биласан. Узинг билганингни қилавер. Ман
суз онгла олмай эканман, узинг онгла. Ман суз
онгламоққа бошим шишкан. Ҳомонки, ман қариб,
лаққи булиб қолганман. Шул вақт маним ақлим
ҳеч нимага бормаиду. Тоғаннинг сузи минан бир
иш қилибсан, энди ҳам узинг билганингдек иш
қил. (*Упкалаб чиқиб кетар.*)

Т у т и о й (ёлғиз) — Оҳ, худо! Нимага мани мунча
бахти қаро қилиб яратдинг?! Бу дунёда мандан ҳам
бадбахт, мандан ҳам толесиз одам ҳеч борми? Онадан
туғулганимда, толесиз булиб туғулдимми ё?! Ҳалигача
бутун умрим заҳмат ва ҳасратлар минан, меҳнат ва
гурбатликлар минан утуб, ҳеч бир роҳат кун курулма-
ним йукдур. Ҳасрат устига ҳасрат, меҳнат устига меҳ-
натлар ошуб, кундан-кун ҳасратларим купаяр. Бошимга
тушган қийинликларга чидаб, сабр қилиб, роҳат кун-
ларни умид қилиб турган минан, меҳнатлар икки баро-
бар ошиб, купайгандан купаяр, лекин озаймас. Оҳ!..
Қанчаки сабр қилиб турсанг ҳам, бахти қаролигинг
озаймай, ошган устига ошиб тураверса. Жонимдан
безор булуб, улмоқга ҳам ризо буламан... Агар фикр
қилиб қараб тухтасанг, маним тирикчилигимдек тирик-
чиликдан безор булмайин ҳам илож йуқ... Лекин нима
қилмоқ даркор? Дод-фаред қилмоқ минан ҳеч бир нима
қилиб булмас. Биз, бечора туркистонлик хотин-қизлар,
роҳат кун куриб турмоқ учун эмас, балки бошқалар-
нинг роҳати учун туғилган бир маҳлуқмиз... Бизларга
роҳат-роҳат яшамоқ насиб булмагандек, ваҳший
ҳайвондан ёмон шаҳватпараст эрларимизнинг роҳати
учун минг хил азобларни куруб яшамоқга маҳкум бу-
либмиз. Ман ҳам шул бечораларнинг бирисидурман.
Оҳ!.. Кошки ман уша бола вақтимда улиб кетсам эдим.
Нимага ман, бола, бола вақтимда касал булиб улуб
кетмадим экан? Агар ман уша вақтда улиб кетсам эдим,
ҳозирги бу бадбахтликларни, бу асоратларни ва бу
фалокатларни бирисини ҳам курмаган булар эдим...
(Йиғлаб.) Оҳ, худо! Ҳали ҳам раҳм қилиб, жонимни ол!
Мани бу шафқатсиз, золим отамнинг қулидан, шу
шаҳватпараст ҳайвонларнинг қулидан, ажалдан бошқа
ҳеч нима қутултиролмас. Мани бу балодан, бу асорат-

дан қутултирадиган нарса — фақат бир ажалдур. Ажал!
Ажал!.. Кел, мани қутқар!

(Бошини ёстиққа қуйиб, йиглар.)

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Т у т и о й м и н а н Ж у р а қ у л .

Ж у р а қ у л *(эшиқдан кириб, Тутиойнинг йиглаганини куриб, таажжуб қилар. Тутиойга яқин келиб)* — Тути, Тути! Сан йиглобсанми? Тути, санга нима булди? Тути, санга дейман, нимага йиглобсан?.. Тути!

Т у т и о й *(бошини кутариб)* — Оҳ, тогажон! Қуй, зинҳор қуй мани уз майлимга! Қуй, бир оз йиглаб дардимни тукай. *(Яна йиглар.)*

Ж у р а қ у л — Санга нима булди, Тутиой?! Йигламоқингнинг сабаби нима, бирон гап булдими?.. Айт, охир ман билай!.. Нимага йиглаганини айтмайду... Бу ерга бирон гап булдими ё! *(Тутига.)* Тутиой! Нимага айтмайсан? Айт, охир санга нима булди, нимага йиглайсан?.. *(Узига-узи.)* Ман ҳеч нима фаҳхламайман... Онаси қаерга экан?.. Ташқарига чиққандур, тухта, чиқиб сурай, қани... *(Кетар.)*

Т у т и о й *(бир оз сукутдан сунг ёстиқдан бошини кутариб утирар)* — Уф, худо!.. Шу вақтда мандан ҳам бадбахт, мандан ҳам толесиз бир банда бу дунёда йуқдур. Кучаларга юрган ялангоёқ гадойлар ҳам манга қараганда бахтиёрдурлар. Кошки мани гадой қилиб яратган булса эдинг, ман бу гамҳасратларни кўрмас эдим. Бу асоратга дучор булмас эдим. Нимага мани мунча толесиз қилиб яратдинг, нимага ман онадан туғулдим. Нимага ўсдум экан?! Оҳ! Бу дунёда тирикчилик қилиб, бадбахт бўлуб яшагунча кошки ўлса эдим, уша фосиқ эрларимизнинг кайф-сафо ва нафс-ҳайвониялари учун мол бўлуб яшагунча, онларга қул бўлуб, бутун умримни беҳуда қурбон қилуб, эзилиб, сиқилиб яшагунча, кошки жувонмарг бўлуб кета эдим, минг мартаба яхши булар эди. Уф!.. *(Фикрга гарқ булар. Бир оз сукутдан сунгра ташқаридан дарвоза «тиқ-тиқ» и эшитилур. Тути сесканиб кетиб, қулоқ осиб турар.)*

Т у р с у н о й *(югуриб кирар)* — Тути, Тути! Тур, тезроқ қоч! Юр, отанг бизларни ахтариб келибдур...

Т у т и о й (*қурқиб, жойидан иргиб турар*) —
Нима! Отам дейсизми?..

Т у р с у н о й — Ҳа, ҳа, отанг! Юр, тезроқ қоч!

Т у т и о й (*шошиб*) — Қасерга?! Она, қасерга қочай
экан?

Т у р с у н о й (*қизининг қулидан ушлаб*) — Юр,
юр, бу ёққа юр!..

(*Югуриб чиқиб кетарлар.*)

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Ж у р а қ у л ва Т у х т а м у р о д.

Т у х т а м у р о д (*саҳна орқасида*) — Энди,
мирзо ака, бу иш мусурмон бандага ярашадургон иш
эмас. Агар, масалан, сизнинг хотунингиз сиздан бе-
ижозат ҳавлидан чиқиб кетса, сиз нима қилар эдин-
гиз? Аччигингиз келмас эдими? Оёқларини уриб син-
дирмас эдингизми шундай хотуннинг?..

Ж у р а қ у л (*кира-кира*) — Йўқ, худо сақласун!
Ман бу ишни асло қилмас эдим. Хотуним узимга
ухшаган одам боласи булгандан кейин урмоққа маним
нима ҳаққим бор? (*Утуларлар.*)

Т у х т а м у р о д — Э, мирзо ака! Сиз уз
хотунингиз булмаганга шундай дейсиз-дия! Шаҳрият
(шариат) юзасидан одам уз хотунини нима қилса ҳам
ихтиёри бор. Хотуннинг ҳадди бормуки, эрининг га-
пидан чиқиб, онинг ижозатидан бошқа бир иш қил-
сун экан? Маним хотиним шу ишни қилиб курсун,
қани, шартти қилиб калласини кесмасам. Ҳоли Тош-
фулот ёзнангиз яхши одам экан, опангизнинг қилган
бу ишига иннамай қуйди. Бошқа эркак булса ух-ху,
дарров пичоқлар эди.

Ж у р а қ у л — Опамга иннамоққа Тошфулотнинг
ҳеч ихтиёри ва ҳаққи йўқ.

Т у х т а м у р о д — Нимага ҳаққи булмасун?!
У — унинг хотуни булуб тухтаб, эридан беижозат
чиқиб кеткандан кейин иннамоқ эмас, улдуруб таш-
ласа ҳам ҳаққи бор.

Ж у р а қ у л — Бу гапингизни номаъқул қилиб-
сиз. Маним ҳаслимча, агар опам катта бир гуноҳ иш
қилган булса ҳам, Тошфулотнинг иннамоққа ҳеч бир
ҳаққи йўқ. Ҳомонки, маним опам ҳеч бир гуноҳ қил-
гани йўқ!

Т у х т а м у р о д — Нимага гуноҳ қилмаган булсун экан?! Шу қилган иши гуноҳ эмасми? Эридан беижозат чиқиб кеткани стмапти, у бо никоҳни ҳам бузуб, қизини олиб чиқиб кетибду. Онинг бу иши яхши эмас. Тошфулотни тамоми оламга шарманда қилди.

Ж у р а қ у л — Ажаб қилибдур! Ёмон одамнинг давоси шу... Опамнинг бу қилган ишлари гуноҳ эмас, айб эмас. Ман сизга шуни айтайки, маним опам Тошфулотка лойиқ булардек хотун эмас. Тошфулотга ухшаган фосиқ бир одам ер юзига эмас, жаҳаннамга ҳам йуқдур. Топкан пуллари ни ҳимар мусалласга йуқотиб, бутун умрини фисқ-фасод йулида уткариб, кеча-кундуз энимай пивахонаю майхоналарда юрган бир одамга маним опам хотун булмайди. Тошфулот хотун асраб, рузгор тортадурган одамлардан эмас. Топган пуллари ни ичиб, йуқотиб, хотини минан қизини очяланғоч қуюб юргандан кейин хотун ошсиз, нонсиз, чойсиз қандай қилиб тоқат қилсун экан? Сиз уни кучук деб билдингизми? Хотиннинг томоғи йуқми? Рузгор боқиб, эр булатурган одам шундай буладурми? Хотун-боласининг тамоғига, усти-бошига қарамай юрган одамга хотуннинг нима кераклиги бор? Хотун боқолмаган одамга хотун нимага? Сиз, Тухтамурод: «Эр хотунини нима қилса ҳам, ҳаққи бор», дейсиз. Эрининг хотунига ҳаққи булса, хотуннинг ҳам эрга ҳаққи йуқми? Ул ҳам эридек одам боласи эмасми?

Т у х т а м у р о д — Бу сузларингизнинг бир ози дуруст-ку-я, мирзо ака! Аммо Тошфулот хотунини боқмайду, деганингиз беҳуда гап булса керак. Мен Тошфулотни яхши биларман. Тошфулот сиз айтадургон одамлардан эмас. Ун беш-йигирма йил рузгор тортиб, турт-беш фарзанд курган одамни айб қилиб, хотунини боқмайдур экан, деб айтишингиз яхши эмас. Хотун боқмайдурган одам шунча йиллар рузгорлик қилмас эди. Тошфулот йигит одамдур. Пуллари ни йуқотиб, пиенуска булиб юрса, онинг ҳеч айби йуқ. Йуқотса, уз пуллари ни йуқотар, ичса, уз пуллари ни ичадур. Сизнинг пулларингизни йуқотмайду-ку! Узи меҳнат қилиб топган пуллари ни қасрга қуйса ҳам, уз ихтиери. Сизга нима? Сизга иссиқ ҳам эмас, совуқ ҳам эмас.

Ж у р а қ у л — Иссиқ ҳам эмас, совуқ ҳам эмас?!

Т у х т а м у р о д — Албатта! Сизга нима?..

Ж у р а қ у л — Сиз, Тухтамурод ака, нодон! Нодон булуб ҳеч нимани фаҳламаганингиз учун ҳам галат гапурасиз. Сизнинг гапурган гапларингизнинг ҳаммаси галат. Сиз уз галатларингизни икром қилмай, дуруст, деб фаҳлаганингиз учун мен сизга қанча гапурсам ҳам, сиз мани фаҳламайсиз. Қайта, беҳуда гаплар минан вақтимизни исроф қилиб утурмайлуқ. Маним ишим бор, ишимдан қолмай. Яна бошқа айтадурган сўзларингиз булса, тезроқ айтинг, мани сақламанг.

Т у х т а м у р о д — Айтадурган сўзим!.. Айтадурган сўзим шулки: Сиз Турсуной минан Тутиойни сақламанг, ҳовлига қайтариб юборинг. Тошфулот у ерга қараб юрубдур.

Ж у р а қ у л — Турсуной минан Тутиойни ман қайтариб юбормайман. Ман юборган вақтга ҳам, Турсуной қайтиб бормоқга ҳеч ризо эмас. «Ман қайтиб бормайман, талоқ қилсун», дейдур. Сиз ҳозир боруб, Тошфулотга ман айтган гапларнинг ҳаммасини айтинг. Турсуной минан Тутиой қайтиб бормайдурлар. Қулидан келган ишини қилаверсун.

Т у х т а м у р о д — Қайтиб бормайдурлар, дейсизми?..

Ж у р а қ у л — Йуқ...

Т у х т а м у р о д — Ҳай, мирзо ака! Ман бориб шундай дейман, булмаса. *(Жойидан турар.)*

Ж у р а қ у л — Ҳа, бориб шундай деб айтинг.

Т у х т а м у р о д — Саломат булинг! *(Чиқар.)*

Ж у р а қ у л — Хуш келибсиз. *(Орқасидан узата чиқар. Биз оз муддатдан сунг қайтиб кирар.)* Оҳ!.. Бу ярим ҳайвонларга қанча гапурсанг ҳам, айтган сўзларингни юздан бирини англамайдурлар. Англасалар, қабул курмайдурлар. Нодонлик буларни шунча аҳмоқ ва фаҳмсиз қилибдурки, кичкина бир боланинг ақли етадурган нарсага ҳам ақллари етмайдур. Бу аҳмоқлар минан ҳеч нима қилмоқ мумкин эмас. Табиатлари бузуқ булуб, ахлоқсиз ва тарбиясиз булганларидек, маънавий ҳаётдан ҳам маҳрум булуб, ваҳший ҳайвонлар даражасига етган одамларга ҳеч бир қандай нарса ҳам таъсир қилмайдур. Бу ақлсизларга хоҳ гапур, хоҳ гапурма. Айтган сўзларинг беҳуда кетар.

Журақул, Турсуной ва Туттой.

Туттой (эшикдан у ёқ-бу ёққа қараниб кира-
ра.) — Тоғажон!.. У ким эди? Отам, эмас эдими?

Журақул — Йуқ, отанг эмас.

Туттой — Ким эди?

Журақул — Отангнинг жураси, Тухтамурод...

Туттой — Нима деб келибдур?

Журақул — Сизларни охтариб келубдир, отанг
сизларни...

Туттой (Журақулнинг сўзини кесиб) — Бизлар-
ни ахтариб келубдур, дейсизми, тоғажон?

Журақул — Ҳа, сизларни ахтариб келубдир. Отанг
сизларни қайтарсунлар, деб чақириб юборибдур.

Туттой — Сиз нима деб жавоб бердингиз?

Журақул — Нима деб жавоб берай экан,
бормайдурлар, дедим.

Турсуной (кириб) — Журақул, у ким эди?

Туттой — Онажон! Тухтамурод экан. Отам
бизларни қайтарсунлар, деб чақириб юборубдурлар
экан.

Турсуной — Тухтамурод, дейсанми? Отанг
юборибдур, дейсанми? Журақул, сан нима дединг?..

Журақул — Нима деб айтай, сиз айтган
гапларни айтдим-дия! Қайтмоқга ризо эмас, дедим.

Турсуной — Оҳ, Журақул! Ман жуда қурқаман.
Шу бугун бошимга бир бало келмаса эди, дейман.

Журақул — Нимадан қурқасиз, опа? Ҳеч
нимадан қурқманг, ҳеч қандай бало келмас. Тинчгина
утираверинг.

Турсуной — Сан-ку шундай дейсан, ука!
Аммо маним кўнглим жуда қаро... Шу бугун уйқумга
қараганда бошимга бир бало тушмай қолмас...

Туттой — Э она! Қўйинг, бу беҳуда гапларни
гапирманг-чи.

Турсуной — Нимага беҳуда бўлсин экан,
қизим!

Журақул — Ростдан ҳам беҳуда гапларни
гапурасиз, опа! Ман сизларга ҳеч хавф-хатар бўлмас,
деб айтдим-ку! Шундай бўлгандан кейин нимадан
қурқасиз?..

(Дарвоза «тиқ-тиқ»и. Барчалари сесканиб кетиб, дам турарлар. Ташқаридан Тошфулотнинг овози келар.)

Т о ш ф у л о т (ташқаридан) — Журакул, Журакул! Дарвозани оч!

Т у р с у н о й (титраб ҳам кўрқуб). Журакул, Тошфулот эмасми?

Т у т и о й (титраб) — Отам!

Ж у р а қ у л (қулоқ солар) — Тошфулотга ухшайди... Ман чиқиб қарай қани, сизлар қочинлар... (Чиқар.)

Т у р с у н о й (шошиб) — Оҳ! Қаерга қочай экан?!

Т у т и о й — Онажон! Юринг чиқайлук!

(Чиқиб кетарлар.)

ОЛТИНЧИ МАЖЛИС

Ж у р а қ у л и л а н Т о ш ф у л о т .

Т о ш ф у л о т (саҳна орқасидан) — Ман санинг бу ишингни ҳеч онгнамайман, Журакул!.. Маним хотинимни ўз ҳовлингга кучириб олуб келишингнинг маъниси нима?..

Ж у р а қ у л (кира-кира) — Кучириб олуб келишимнинг маъниси шулки, опамни сандан айириб оламан, яъни талоқ қилдураман, деганим.

Т о ш ф у л о т (Журакулнинг орқасидан кира-кира, шиддат минан) — Айириб оласан, талоқ қилдурасан?!

Ж у р а қ у л — Ҳа! Айириб оламан, талоқ қилдураман...

Т о ш ф у л о т (шиддат билан) — Ман талоқ қилмайман!..

Ж у р а қ у л — Хай, кўрамиз...

Т о ш ф у л о т (аччигланиб) — Нимани кўрамиз, нимани кўрамиз?! Дард ҳаринани кўрасанми?! Талоқ қилмагандан кейин отангнинг бошини кўрасанми? Ман хотинимни талоқ қиламан, деганим йўқ ҳали!

Ж у р а қ у л — Тошфулот ака! Бу ерда кўп шовқунламанг, бу ер ўз ҳовлингиз эмас, бозор эмас.

Т о ш ф у л о т — Ўз ҳовлим булмаса нима? Бозор булмаса нима? Шавқунлайман, шовқинласам — нима дейсан! Хотунимни топиб бермагунинча дам тўхтамайман. Хотунимни топиб бер!

Ж у р а қ у л — Мен сиздан илтимос қиламанки,
бу ерда шовқинламанг, деб. Манга шовқун ёқмайду.

Т о ш ф у л о т — Шовқун ёқмаса, нима қилай!
Санга шовқин ёқмаганига маним нима ишим бор?
Шовқин ёқмайду экан, хотунимни топиб бер!

Ж у р а қ у л — Шовқун солманг! Агар шовқин
қиладурган булсангиз, чиқиб кетинг!

Т о ш ф у л о т (*аччиғланиб*) — Чиқиб кетинг?!
Қаерга чиқиб кетинг?.. То маним хотунимни топиб
бермасанг, ман ҳеч қаерга чиқиб кетмайман! Ман са-
ни шундай қуярманми?.. Топиб берма, қани кұрай!..

Ж у р а қ у л — Тошфулот!.. Ман сандан бо яна
бир мартаба илтимос қиламан. Агар куб шовқинлай
бериб, яхшилик минан чиқиб кетмасанг, шабгирд ча-
қириб кетураман.

Т о ш ф у л о т — Шабгирд чақириб кетурасан?!
Шабгирдингни чақириб кетуравер, ҳеч биттасидан
қурқмайман! Мен бу ерга иш минан келган одам, ука!
Шабгирд чақириб кетураман эмиш-а! Шабгирд кетур-
санг ҳам маники ҳақиқат... Сан қайси закунга, қайси
шариатга курдунгки, бир одам биттанинг хотун ҳам
қизини кучириб олиб кетиб, уз ҳавлисига қўйсун
экан? Бу ишни қаерга курдунг сан? Хотун-ку, санинг
хотунинг эмас, маники! Санинг нима ҳадинг бор
эдики, хотунимни олиб чиқиб кетасан? Ҳоли санинг
толеинг яхши эканки, ман санга ёзнаман. Агар маним
жойимда бошқа бир одам булса эди, санинг бу ишинг
учун курмаганингни курсата эди-ку-я!.. Мен ҳоли ин-
намай қўйдум. Сан шу қилган номаъқуллингни минан
мани бутун шаҳарга расво қилдинг. Ман санинг бо-
шингни кессам ҳам санга ҳаққим кетаду.

Ж у р а қ у л — Тошфулот! Мани уз тинчимга
қуясанми, қўймайсанми?

Т о ш ф у л о т — Қўймайман!

Ж у р а қ у л — Қўймайсиз?

Т о ш ф у л о т — Йўқ...

Ж у р а қ у л — Ҳай, сунгра малол келмасун.
(*Чиқар.*)

Т о ш ф у л о т (*Журақулнинг орқасидан қараб
қолиб муштларини курсатар, аччиғланиб*) — Падар
лаънат! Ман сани шундай қуярманми? Санинг бу қил-
ган ишинг учун қонингни сиқиб ичарман, худо хоҳла-
са! Саңдек йигитларнингким қанчасининг бошига ет-
канман. Шабгирд эмиш-а! Шабгирд минан мани кўр-

қитмоқчи буладур. Ман шабгирдлардан қурқадургон
йигит эмас, ука! Мани Тошфулот дейдурлар... Тошфу-
лот минан ҳазил қилиш осон эмас... (Алам қилиб.)
Уй-йуй, йуууй, йуй!.. Ешгина боши минан шунча мам-
даноликларни қиладур-а! Ҳеч нимадан қурқмай, хоту-
нимни айириб олмоқчи, талоқ қилмоқчи буладур.
Мундай ишни ҳеч бир одам кургани борми?.. Мундай
иш олам яратулгандан буюқ булмагандур?.. Охир за-
мон, охир замон булгонга ухшайдур. Бу иш — охир
замон аломати. Охир замон булганда, одамларга ин-
соф, номус қолмай. Қилган ишларининг ҳаммаси ша-
риятдан ташқари, яъни шариатга ҳеч бир эътибор
булмас, деб катта-катта муллолар айтар эдилар. Во-
қеан, уша муллоларнинг айтган гаплари туғри келди...
О, бу нима деган гап, охир?.. Бу иш ҳеч шариатка
борму?! Ман хотунимни талоқ қилмай тухтаб, хоту-
ним уз ихтиёри минан талоқ булсун экан. Воқеан, бу
Турсиной минан Тутиной қаерда булса экан? (У ёқ-бу
ёқни қараб, тафаккурлаб.) Қаерга булса экан? Бу ерда
йуқ... Бирон жойга ёшириниб тухтаган булсами ё?...
Тухта, бир ҳовлини чиқиб қарай, қани (пичогини қа-
раб), пичогим шу ерда экан...
(Оҳистагина чиқиб кетар. Бир дақиқа сукутдан сунгра
саҳна орқасидан Турсунойнинг вой-дод солиб, «Ота-
си, отаси!» дегани эшитилур. Шул вақт Тошфулот:
«Шовқунлама, шовқунлама! Юр бу ёққа, юр», деб
Турсунойнинг қулидан ушлаб кирар.)

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Турсуной ила Тошфулот.

Турсуной — Отаси, тавба қилдим, отаси!

Тошфулот (ерга юмалатиб юбориб) — Сан бу
ерга нима деб келдинг? Сан кимнинг ижозати минан
уйни ташлаб кетдинг? Санга ким ижозат берди?

Турсуной (йиглаб) — Отаси! Ман эмас,
Журақул! Журақул кетурди, отаси!

Тошфулот — Журақул кетурди?.. Журақул
сани нима деб кетурсин экан?! Саннинг эринг Жура-
қулми? Саннинг эринг ким?

Турсуной — Сиз, отаси, сиз эрим, сиз!..

Тошфулот — Ман булсам, нима деб мандан

беижозат кетасан? Уз ихтиёринг минан кетмасанг, Журакул сани кетурар эдими? Ҳамма айб узунгда-дия!..

Т у р с у н о й — Йўқ, отаси! Ман эмас, Журакул...

Т о ш ф у л о т — Номаъкул қилибсан, эшшак! Уз айбингни бошқа одамнинг устига ағдариб қутулмоқчи буласанми? Уз эринг бор буллуб тўхтаб, бошқа одамнинг гапига кирмоқга сан бачамисан? Сан кимнинг хотунисан?

Т у р с у н о й — Сизнинг хотунингизман отаси, сизнинг...

Т о ш ф у л о т — Шундай булатурган булса, нимага беижозат кетдинг? Санга дейман! Сан кимдан ижозат олиб кетдинг?

Т у р с у н о й (*йиглаб*) — Ман... Ман... Ман...

Т о ш ф у л о т (*истеҳзо билан*) — Санинг бирон муддаонг булса керак. Муддаонг булмаса, сан бу ишни қилмас эдинг. Муддаонг мандан айрилмоқдур-дия! Булмаса ман сандан бу ишни ҳеч курганим йўқ эди... То ҳалигача, йигирма уч йил умр қилиб, энди айрилмоқчи буласан? Ман санга нима ёмонлик қилдим? Сан мандан нима ёмонлик курдингки, энди айриланман, дейсан? Санинг хаёлингга, ман сани бир этак оқ тангани тўқуб олай экан-у, дарров бир оғиз гап минан айриб юборайми?.. Йў-у-уқ, ман ундай одам эмас! Маним кўнглимдан тез қочиб қутулиш осон эмас! Ман сани айриб, талоқ қилгунча, қайта улдуриб ташларман... Падар лаънат, ҳарамзаданинг қизи! Сан маним обрўимни тўқуб, бутун оламга шарманда қилдинг. Сан бадбахтни улдуриб ташласам ҳам, маним ҳаққим кетаду. То сани улдурмасам, армонда қолмасман... Санинг бу дунёда тирикчилик қилганингча улганинг яхшироқ!.. Санинг... (*Этик соғасидан пичоқ чиқарар.*)

Т у р с у н о й (*қурқиб*) — Отаси! Тавба қилдим! Отаси, гуноҳимдан утинг! (*Қочмоқчи булар.*)

Т о ш ф у л о т — Гуноҳингдан утай? Хо-хо-хо-хо!.. Сан мани бутун оламга расво, шарманда қилдинг-у, ман санинг гуноҳингдан утайми? Йўқ, санинг улмоқинг яхшироқ! (*Турсунойга пичоқ урар.*) Ул, бадбахт... (*Истеҳзо минан улганини қараб тўхтар.*)

Т у р с у н о й — Вой-дод!!! (*Ерга йиқилар ҳам пичоқ урилган ерини икки қўли минан ушлаб.*) Оҳ,

улдум!.. Вой, ажалим келди! Вой!.. Вой, болам!.. Вой, Тутиой!.. Тутиойим!.. Вой, болам, сан етим қоласан!.. Болам, улду-у-ум! Болам, сан етим қолдинг, вой!.. Болам!.. О... нанг... дан оййириллдинг! Оҳхх... (Улар.)

Т о ш ф у л о т (Турсунойнинг тамоман жони чиққунча кузларини олайтириб қараб турар. Турсуной дам булгандан кейин кулар) — Хо-хо-хо-хо!

САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Тутиой ҳам бошқалар.

Т у т и о й (эшикдан кирар, онасининг қонга ботиб улуб етганини куриб, овозлаб, икки қули минан бошини ушлаб) — Ота!.. Сиз нима қилдингиз? Онамни улдурибсизку!.. (Узини Турсуной устига ташлаб.) Оҳ, онажон! Мани етима қолдириб кетдинг!.. Онажон, ман етима қолдим! Онажон, қаноти синган қушга ухшаб айрилиб, гариб, бечора булуб қолдим! Мани етима қилиб қолдирдинг! Нимага мани қуюб кетдинг!.. Сан улгунча ман улуб кета эдим, булмас эдими?.. Оҳ, кошки ман ула эдим! Кошки ман жувонмарг булиб кета эдим!.. Оҳ, нимага ман жувонмарг булиб кетмадим экан?.. Онажон! Ман ҳам уламан! Ман ҳам санинг ёнинга бораман! Ман жувонмарг буламан!.. (Отасига.) Ота! Бу нима қилган ишингиз?.. Нимага онамни улдурдингиз? Онамни улдургунча мани улдурсангиз булмас эдими?..

Т о ш ф у л о т — Нима учун улдирганимни билмайсанми?

Т у т и о й — Оҳ, ота! Ман сизга нима деб айтай экан энди?! Сиз раҳмсиз ҳайвон! Тошюрак! Сиз одамқуш! Хунрез!.. Онамни улдирган экансиз, келинг, мани ҳам улдуриг охий! Манга улмоқдан бошқа бу дунёга нима қолди!.. Келинг, улдуриг мани, ман ҳам улай! (Онасини қучоқлаб йиглар.)

Т о ш ф у л о т — Сани улдуриб нима қилай? Санинг ўз эринг бор. Сани улдуруб Акрам контурга нима жавоб берай?..

Т у т и о й (қурқуб) — Нима, нима? Акрам контур, дедингизми?! Йуқ, йуқ! Улмоғим яхшироқ! Оҳ, худо!.. (Ерда етган пичоқни куриб, қулига олар ҳам узига қасд қилар.) Улмоғим яхшироқ! Жувонмарг бул-

могим яхшироқ! Оҳ!.. Оҳ, дунё! Нимага сан мунча бавафо! Хуш, дунё, хуш, ман ҳам кетдим!.. *(Узи узини пичоқ минан санчар.)*

Т о ш ф у л о т *(шошиб)* — Тути, Тутиой! Сан нима қилдинг?!

Т у т и о й — Оҳ-ҳ-ҳ! Жувонмарг булдиммм! *(Улар.)*

Т о ш ф у л о т *(Тутиойнинг қулидан ушлаб)* — Тутиой! Сан нима қилдинг, болам?! Оҳ!.. Узунг узунгни ҳалок қилдингми?.. *(Пушаймон булуб.)* Оҳ, худо! Ман нима қилдим?! Вой, ман нима қилдим?! *(Жойдан ирғиб турар.)* Вой, ман бадбахт!.. Ман одам улдурдим! Вой, ман қон тўқдим, одамқуш булдим-ку! Оҳ, худо!.. Ман нима қилай энди? *(Кузларини ола-ола қилиб Турсуной минан Тутиойга узоқ қараб турар.)* Турсуной, Тутиой! Ман нима қилдим?! Оҳ! *(Йиглар.)* Ман сизларни бадбахт қилдим! Турсуной, Тутиойим, болам!.. Ман, бадбахт, сизларнинг бошингизга етдим! Ман, бадбахт, сизларнинг жувонмарг булишларингга сабаб булдум! Ман оллонинг лаънати тушган бир одам эканман. Оҳ, худойим! Ман нима қилай, нима қилай экан энди?.. Оҳ! *(Яна кузларини олайтириб, Турсуной минан Тутиойга бир оз қараб, тухтаб кулар.)* Хо-хо-хо-хо! Хо-хо-хо-хо!.. Ҳовлига бормайсизларми? Шу ерга онанг минан ухлаб ётасанми? Сан бормасанг ман... *(Бир оз тухтаб, йиглаб юборар.)* Оҳ! Ман нима қилдим? Ман нима қилдим? *(Узини у ёқ-буёққа отиб урар.)* Ой!.. ой!.. ой!.. Бу ёққа келма, бу ёққа келма!.. Ой! Келма, дейман. Йуқол, йуқол!.. Ана, ана, ҳайлаҳа!.. Йуқ, ман эмас, ҳайлаҳа!.. Ой! Келма, дейман охий!.. Кет... Кет, кет!..

(Югуриб чиқиб кетар, бир дақиқа сукут.)

ТУҶҚИЗИНЧИ МАЖЛИС

Ж у р а қ у л *(кирар, Турсуной ила Тутиойга кузи тушиб, ҳайрон қолар)* — Оҳ! Бу нима бу?..

П а р д а

ТУРТИНЧИ ПАРДА

Тошфулотнинг уйи. Иккинчи парданинг айнидур. Парда кутарилган вақтда сахна буш қолуб, икки-уч дақиқа сукутда қолур. Сунгра Тошфулот кирар.

Тошфулот (уғридан қурқиб қочган одамга ухшаб, узи-узини у тараф-бу тарафга ташлар ҳам ёмон овоз минан мажнунона шавқинлаб) — Ув-вей!.. Ув-вей!.. Ман эмас! Йук, йук, йук!.. Хайлаха, ана ул! Кет, кет, кет! Оҳ!.. Нимага мани бугасан? Қуй, қуй! Ман санга нима қилдим? (Сотошиб.) Нима?.. нима??? Нима қилдим? А, а?!.. Ким, кимни улдирдим? Хотунимни, дейсанми? Хотунимними? Йук, йук!.. Ҳа, ҳа... Кел, мени ол!.. Кел, мен улдурдим! Ман... ман... оҳ, ман улдурган эканман!.. Турсуной, Турсуной... Болам!.. Сани ким улдирди?! Ким, ким? (Сандал устига йиқилиб, йиглар. Бир оз йиғлагандан сунг жойидан қимирламай дам ётар. Бир-икки дақиқа сукутдан сунг осмон гумбурлаб, чақмоқ чақар. Тошфулот қурқуб жойидан ирғиб турар ҳам «оҳ, оҳ!» деб ёмон овоз минан додлаб, узи-узини у тараф-бу тарафга урар. Чақмоқ билан осмон гумбурлаши давом қилар. Шул вақт Тошфулотнинг кузига Турсуной минан Тутиой қуринар. Аларнинг оёқларига йиқилиб термулиб.) Оҳ, Турсуной! Турсунойим!.. Болам, Тутиойим, болам! Маним гуноҳимдан утинглар, азизларим!.. Ман лабиннинг гуноҳидан утунглар!.. Болам... Болам, болам гуноҳимдан утасанми?.. Мен бечора бадбахтга раҳмларинг келсун!.. Оҳ, ман бадбахт! Оҳ, ман лабин!.. Ман... ман... ман лабин сизларнинг бошларингизга етдим! Оҳ, ман лабин!.. Оҳ! Турсунойим! Тутиойим!.. (Турсуной минан Тути куздан гойиб булурлар. Тошфулот беҳуш бўлиб йиқилур. Осмон гумбурлаши минан чақмоқ тухтаб, бир-икки дақиқа сукутдан сунгра Тошфулот ҳушига келар. Бошини кутариб, бир қули билан кукрагини уқалаб.) Оҳ, бу нима?.. Уйкуми, унғумми?.. Оҳ, кукрагим! Оҳ, уламан! Оҳ, юрагим! Оҳ, ташнаман!.. Жоним бугозимга келди! Уламан... Ажалим келди!.. Оҳ, ташналигимдан ёриламан! (Яноқларини йиртиб, азобланиб.) Оҳ!.. Сув... сув... сув... Оҳ!.. (Сотошиб.) Ана, ана! Азроил! Азроил!.. Жонимни олмоққа келдингми?.. Кел, кел! Жонимни ол. Кел!.. Кел, дейман, тезроқ жонимни ол!.. Сув... Сув...

сув!.. Ой, беринглар! Ташналигимдан ёриламан!.. Ичим куйди! Сув, дейман... Сув! Ой, муъминлар! Ой, бирон мусулмон борму?.. Бирон раҳми келатургон мусулмон бормуки, манга сув берсун? Ташналигимдан ёриламан, дейман, ой биродарлар!.. Ҳеч биронтангизнинг раҳмингиз келмайдурми? Ой, сув! Оҳ-ҳҳх! Суввв! (Осмон гумбурлаб, чақмоқ чақар. Шу вақт бир коса сув минан шайтон пайдо булар.) Оҳ-ҳ-ҳ! Суввв!.. (Икки кузини шайтонга тикиб қараб турар.)

Ш а й т о н — Тошфулот!.. Ташна қолдингми? Санга сув бергани одам йўқми? Мусулмонларинг санга сув бермайдуларми? Раҳмлари келмайдуларми?.. Мана, сув, мана!.. Маним санга раҳмим келди! Ман тошюрак шайтон бўлсам ҳам, раҳмим келди! Ҳолигача ҳеч бир одамзодга раҳмим келмаган, санга раҳмим келди!..

Т о ш ф у л о т (телмуриб) — Бер... бер... Тезроқ бер!..

Ш а й т о н (истехзо минан) — Бераман, Тошфулот, бераман. Сан ошуқмай тургин, бераман. Ман Қобилга ҳам берганман... Санга ухшаган неча миллион мусулмонга берганман...

Т о ш ф у л о т (термулиб, икки қулини шайтонга узатиб) — Бер... бер... бер энди!..

Ш а й т о н — Бераман, бераман, ҳозир бераман... Агар сан худойинг минан Муҳаммаддан юз қайтариб, мани худо, десанг, манга сажда қилсанг, бераман... Манга сажда қилиб, мани худо, дегин, ман шу сувни санга берай... Имонингдан утасанми?..

Т о ш ф у л о т (сажда қилар) — Сан мани маъбудимсан. Сан маним худойимсан! Худойим!..

Ш а й т о н (косани ерга отиб уриб, ёмон овоз билан қулар) — Хо-хо-хо... Хо-хо-хо... Санинг ҳам имонинг маним қулимга кирди! Энди билки, ман санингдек миллион-миллион мусулмонларни имонидан айирганман... Сан мани биласанми?.. Мани иблис, дейдулар!.. (Узича.) Оҳ, жаҳолат!.. Оҳ нодонлик! Сан маним куйимда яхши бир қуролсан!.. Сан жаҳолатликнинг ёрдами минан неча минг миллион одамларни узумга қаратдим! Жаҳолат маним лашкаримдур. Яша, жаҳолат! Сан яшасанг, ман ҳам яшайман!.. Хо-хо-хо...

Т о ш ф у л о т — Оҳ!.. Оҳ!.. Имонимдан аййириллдииммм! (Улар.) Ло...илооо... лоила... ашшшҳад... лоила!..

Ш а й т о н — Хо-хо-хо... (Ғойиб булар. Осмон
гумбурлаб, чақмоқ чалар.)

Т о ш ф у л о т (кукракларини ҳам буғозларини
тирноқлари билан йиртиб, азобланиб) — Оҳ!.. Оҳ!..
(Улар.)

Парда энар

